https://doi.org/10.61308/JTEY8323

Динамика на развъдния статус на автохтонната порода Родопско късорого говедо. Проблеми и перспективи на развъдната дейност

Светослав Николов
Аграрен университет – Пловдив, Катедра Животновъдни науки, 4000 Пловдив, България
Кореспондиращ автор: armpg_rkg@abv.bg

Резюме: На основата на анализ на развъдната документация за 25 годишен период е проучена динамиката на развъдния статус на автохтонната порода Родопско късорого говедо, контролирана от Асоциацията за развъждане на местни породи говеда в България. Установено е, че развъдната дейност, в съчетание с националните мерки за опазване на автохтонните породи, е довела до стабилизиране на развъдния статус на породата. За периода, броят на контролираните крави е нараснал от 68, отглеждани в 37 домакинства, до 7059 крави в 138 ферми. Средният размер на фермите се е увеличил от 2.6 до 52.8 животни. Породата е с изградена развъдна структура, която през последните 10 години е относително стабилна. 97.8% от фермите и 91.8% от животните се отглеждат в естествения ареал на породата - планинските и предпланинските части на Южна България. За осигуряване на биосигурност на породата, поради високата концентрация в естествения ареал, се поддържат 9 ферми със 792 крави (11.2% от общия брой), отдалечени от основния масив на 180-240 km. Констатирано е, че допълнителното субсидиране е важно за съхраняване на породата. За осигуряване на по - висока икономическа стабилност на фермите е предложено да се разработят породно и географски защитени продукти, както и да се прилага промишлено кръстосване на кравите извън племенното ядро с бици от месодайни породи. Установено е, че животните от контролираната популация не се използват по основното им предназначение – производство на мляко и млечни продукти. За връщане на породата към първоначалното ѝ използване се предлага въвеждането на допълнителни стимули.

Ключови думи: говеда; автохтонна порода; съхраняване; генетични ресурси

Dynamics of the breeding status of the autochthonous Rhodopean Shorthorn cattle breed. Problems and prospects of breeding activities

Svetoslav Nikolov
Agricultural University – Plovdiv, Department of Animal Sciences, 4000 Plovdiv, Bulgaria
Corresponding author: armpg_rkg@abv.bg

Citation: Nikolov, S. (2025). Dynamics of the breeding status of the autochthonous Rhodopean Shorthorn cattle breed. Problems and prospects of breeding activities. *Bulgarian Journal of Animal Husbandry, 62*(6), 62-76 (Bg).

Abstract: Based on an analysis of breeding documentation for a 25-year period, the dynamics of the breeding status of the autochthonous Rhodope Shorthorn cattle breed, controlled by the Association for Breeding of Local Cattle Breeds in Bulgaria, has been studied. It has been established that breeding activity, combined with national measures for the protection of autochthonous breeds, has led to the stabilization of the breeding status of the breed. During the period, the number of controlled cows has increased from 68, bred in 37 households, to 7059 cows in 138 farms. The average size of farms has increased from 2.6 to 52.8 animals. The breed has an established breeding structure, which has been relatively stable over the past 10 years. 97.8% of farms and 91.8% of animals are bred in the natural range of the breed - the mountainous and foothill parts of Southern Bulgaria. To ensure the biosecurity of the breed, due to the high concentration in the natural range, 9 farms with 792 cows (11.2% of the total number) are maintained, distant from the main massif by 180-240 km. It has been established

that additional subsidies are important for the preservation of the breed. To ensure higher economic stability of the farms, it is proposed to develop breed and geographically protected products, as well as to apply industrial crossbreeding of the cows outside the breeding nucleus with bulls of meat breeds. It has been established that the animals from the controlled population are not used for their main purpose - production of milk and dairy products. To return the breed to its original use, the introduction of additional incentives is proposed.

Keywords: cattle; indigenous breed; conservation; genetic resources

ВЪВЕДЕНИЕ

Биологичното разнообразие се определя от FAO (2025) като основа на устойчивото селскостопанско производство и продоволствената сигурност. През 2022 г., 196 страни от Конвенцията за биологичното разнообразие приемат Глобална рамка за биоразнообразие Кунмин-Монреал (KMGBF), включваща 4 основни цели до 2050 г. (FAO, 2024). В рамките на цел „А“ е записано „поддържане на генетичното разнообразие на дивите и одомашнените видове, запазване на техния генетичен потенциал“ (KMGBF, 2025).

Сред най - ценните генетичните ресурси в животновъдството са автохтонните породи (Nikolov, 2012; Perišić et al., 2024) със своята висока приспособимост, възможност за максимално използване и поддържане на естествените екосистеми, социална, историческа и културна ценност (Maletic, 2021; Trailović and Savić, 2021; Cruz Moriana et al. 2024), с възможността за производството на уникални, благоприятни за човешкото здраве продукти (Cruz Moriana et al. 2024; Gantner et al., 2025).

У нас през последните две десетилетия съхраняването на местните породи беше отново издигнато в национална политика. Отново, защото България е една от първите страни в света, която прилага икономически мерки за опазване на местните породи (Hinkovski et al., 1984). От края на 80-те години на миналия век обаче, държавата се оттегля от развъдната дейност, в това число и от съхраняването на породите. Завръща се след повече от 20 години, с приетите през 2010 и 2011 г. промени в Закона по животновъдство (Dimitrov, 2011), но вече в нови3 условия - на частни ферми и функциониращи неправителствени развъдни организации, чиято дейност е регламентирана с приемането на същия закона през 2000 г. Ролята на държавата в управлението на генетичните ресурси е в прерогативите на Министерството на земеделието и храните (МЗХ), чрез Изпълнителната агенция по селекция и репродукция в животновъдството (ИАСРЖ). Основните функции на агенцията, в тази насока, сред които са: организиране и подпомагане на дейността на развъдните организации; контрол за качеството на развъдната дейност, на изпълнение на целите, заложени в развъдните програми за отделните породи, са формулирани от тогавашния изпълнителен директор на ИАСРЖ- проф. В. Николов (Nikolov, 2011).

Наред със законовите промени, започва субсидиране на развъдната дейност, както и на фермерите, отглеждащи застрашени от изчезване породи. Първото субсидиране на фермерите е по програма САПАРД. Програмата е успешна (Gorinov and Lidji, 2013), но в нея са включени само 4 породи, сред които е и Родопското късорого говедо (РКГ). Следващото подпомагане е по направление “Опазване на застрашени от изчезване местни породи“ на мярка Мярка 214 „Агроекологични плащания” от Програмата за развитие на селските райони за периода 2007 – 2013 г. По мярката се подпомагат вече всички автохтонни и новосъздадени местни породи, застрашени от изчезване (Nikolov, 2015).

Мерките разработени от МЗХ и ИАСРЖ, съвместно с развъдните организации, дават своите резултати, и за повече от над 25 години у нас не е изчезнала нито една автохтонна порода. Напротив, голяма част от породите, сред които е и РКГ, излизат от границите на застрашеност, определени от FAO (2007), и са

близки до определените национални граници (Nikolov and Duchev, 2022).

Miškulin (2020) посочва, че основният показател за ефективността на защитата на местните породи говеда е тенденцията в броя им. Приемайки това становище и изхождайки от презумпцията, че управлението на генетичните ресурси е динамичен процес, базиран на насоките на изменение на контролираните популации, си поставихме за цел да проучим динамиката на развъдния статус на породата Родопското късорого говедо, контролирана от Асоциацията за развъждане на местни породи говеда (АРМПГ).

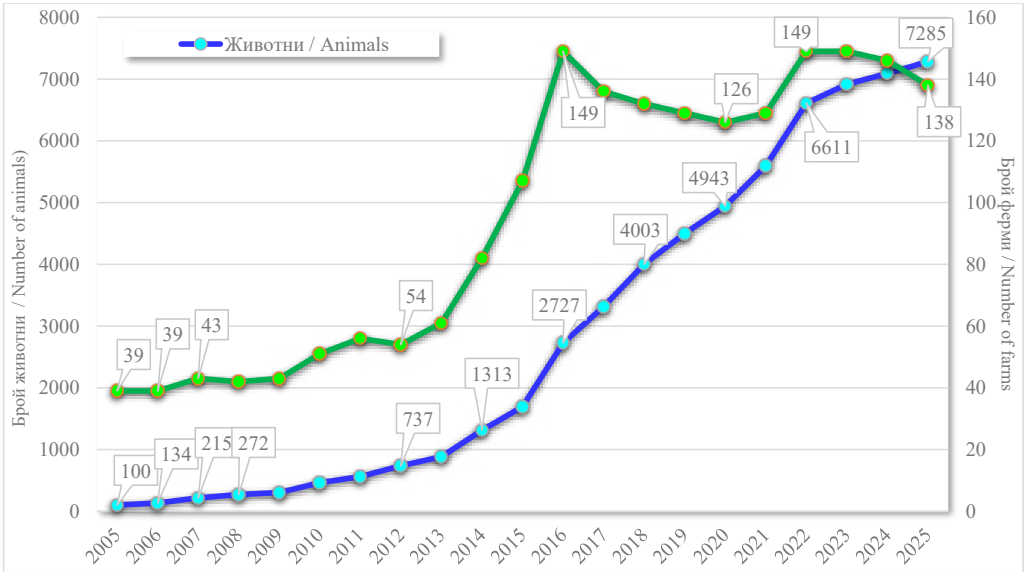
МАТЕРИАЛИ И МЕТОДИ

В разработката е направен анализа на данните от ежегодно провеждани мониторингови изследвания на популацията на РКГ, контролирана от АРМПГ, записани в електронната племенна книга на породата. След оттегляне на държавата от развъдната дейност, възстановяването на работата с РКГ започва през 2001 г., по проект „Редки местни породи“, финансиран от Швейцарската асоциация за развитие. През 2003 г., като продължение на проекта, се учредява Асоциация за развъждане на местните автохтонни породи в България (АРМАПБ), с 4 секции-Българско сиво говедо, Родопско късорого говедо, Каракачанска овца и Медночервена шуменска овца. През 2004 г. са разработени развъдни програми за четирите породи (ARMAPB, 2004) и през 2005 г., асоциацията получава разрешения за развъдна дейност с тях. През 2011 г, след промени в Закона за животновъдството, говедовъдните секции се отделят в АРМПГ. Данни от мониторинга на РКГ са публикувани за периода 2008 - 2012 г. (Nikolov, 2008, 2009, 2012; Malinova and Nikolov, 2013). В настоящето проучване са включени данни от мониторинга през периода 2013 - 2025 г., както и непубликувани данни от 2001 година. В анализите са включени всички данни за кравите и биците от първите записи в базата данни на асоциациите от нейното учредяване до момента. Поради високата динамика на броя фермите и животните през годината, са взети данните към 1 април на всяка година. Датата е свързана с подготовка на документите на фермерите за кандидатстване за субсидии, след което популацията е по - устойчива до началото на следващата календарна година. Използвани са и архивни материали за породата, както и данни от първите ѝ изследователи.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЯ

Историята на Родопското късорого говедо, подобно на тази на сродни автохтонни породи, като Буша в Хърватия (Miškulin, 2020), е класически пример за развитието на една древна порода и ролята на човека в нейното почти унищожаване и спасяване (фигура 1).

РКГ заедно с Българското сиво говедо (БСГ) са единствените автохтонни породи, обитавали нашите земи (Hinkovski et al., 1984), които успяваме да съхраняваме от древността и до днес. За по - древно се счита Родопското късорого говедо. На основата на анализ на митохондриална ДНК, Hristov et al. (2018), посочват, че брахицерните говеда (*B.t. brachicerous*) на Балканите, към които се отнася РКГ, са най- старите породи говеда в Европа. Това твърдение се подкрепя и от сходни проучвания на Senczuk et al. (2021), които са установили две вълни на миграция на говедата от мястото им на одомашняване (Плодородният полумесец) - по - ранна, на говеда, които не се отнасят към групата на сивите говедо, и втора – по - късна – на сиво говедо (*B. t. Primigenius*). Тези съвременни проучвания потвърждават становището на първия изследовател на РКГ, от началото на миналия век – акад. Георги Хлебаров (Hlebarov,1930), който пише: „…не подлежи на никакво съмнение, че развъжданото в Родопите брахицерно говедо, както това в Грузия…, Албания и Черна Гора… не са нищо друго освен първобитното брахицерно говедо на неолитните жители…

Фигура 1. Динамика на броя на фермите и животните в разплодна възраст, под селекционен контрол, от учредяването на развъдната организация

Figure 1. Dynamics of the number of farms and animals of breeding age under selection control, since the establishment of the breeding organization

Източник: Собствена изработка на автора
Source: Author' own elaboration

Това същото говедо, което някога е населявало не само целия Балкански полуостров, но и голяма част от Европа е останало до ден днешен като рецентна форма само в изолираните, усамотени планински области на предна Азия и Югоизточна Европа, гдето е било изтласкано от по - новото, по - късно доместицирано, по - едро дългорого говедо на Европа - *Bos taurus primigenius*....".

У нас двете автохтонни форми са се развъждали паралелно и са кръстосвани, като съвременното БСГ се прима за междинна форма на *B. t. primigenius* и *B. t. brachyceros* (Hinkovski et al., 1984), и стои генетично по - далеч от сръбското, хърватското и унгарското сиви говеда, които са „по- диференцирани" (Senczuk et al., 2021). РКГ се е запазило в първоначалния си вид, благодарение на примитивните условия, в които се е отглеждало (Tsonev and Vassilev, 1962) и се отглежда (Nikolov, 2012), неподходящи за по - едри породи. Все пак, интродукцията на високопродуктивни породи през първите десетилетия на миналия век, паралелно с подобряване на условията на отглеждане, довеждат до изместване на местните породи. По данни на Savov and Totev (1954), в средата на столетието, популацията на РКГ е сведена до 3.76% от общия брой на говедата в страната. Авторите посочват, че това е почти единствена порода в Ардинска (97.57%) и Смолянска (95.81%) околии, преобладава в Маданска (83.38%), Девинска (73.45%) и Крумовградска (57.71%). По - малък е относителният дял в Момчилградска (40.43%), Кърджалийска (23.86%) Гоцеделчевска (20.51%) околии, а около 5% говеда от породата се срещат в Кюстендилска, Асеновградска, Пазарджишка околии.

През по - късните периоди, сведенията за породата в частния сектор са оскъдни, а в обществения, от 1957 - 1982 г., са отглеждани 200 късороги крави (Hinkovski et al., 1984). След този период данни няма, но ограничен брой крави, целенасочено са запазвани в Нацио-

Снимка 1.
Photo 1.

Източник: Собствена изработка на автора
Source: Author' own elaboration

Снимка 2.
Photo 2.

Източник: Собствена изработка на автора
Source: Author' own elaboration

налния център по животновъдство и земеделие - Смолян. Последните данни за кравите в Центъра са от 1989 г. (Nikolov and Gadzhev, 2011).

При стартиране на проект "Редки местни породи", през 2001 г., работата е съсредоточена само в село Кушла, община Златоград, разположено зад кльона на границата ни с Гърция. Поради ограниченото движение на хора и животни, там са открити изключително типични представители на породата (Снимки 1 и 2) (Nikolov, 2009).

В селото са обследвани и в първоначалния регистър на породата са записани 68 крави на 37 стопани. За съхраняване на популацията се прави опит за изкуствено осеменяване със сперма от единствените два бика от породата, от които се съхранява семенна течност в генбанката на ИАСРЖ- Радой (№1729) и Дойчин (№362). Поради отдалечеността на селото от Златоград, където живее единствения осеменител в региона, опитът е неуспешен.

В следващите години, започва издирване на животни и в други населени места. През 2004 г. са публикувани данните от екстериорни измервания на 77 крави (Stoyanov and Nikolov, 2004) от селата Кушла, Долен, Станкова махала, Стари чал и от две новосъздадени ферми - в с. Стоманово, с крави, закупени предимно от Кушла и в гр. Маджарово, създадена от фондация. При учредяване на АРМАПБ обаче, не всички стопани се включват в развъдната дейност и под селекционен контрол са поставени само 97 крави от Кушла, Стоманово и Маджарово (Nikolov, 2009). В базата данни открихме записи и за 3 бика – един за изкуствено осеменяване и по един в Стоманово и Маджарово - общо 100 животни в разплодна възраст (фигура 1).

След учредяване на асоциацията, проф. В. Николов, ръководител на секция РКГ, с група студенти, осъществяват 26 експедиции, като посещават над 400 селища (Nikolov, 2012). В резултат на издирвателната дейност, привличането на фермери в развъдната организация и започналото субсидиране на фермерите по програмата САПАРД, броят на фермите и контролираните животни постепенно нараства (фигура 1).

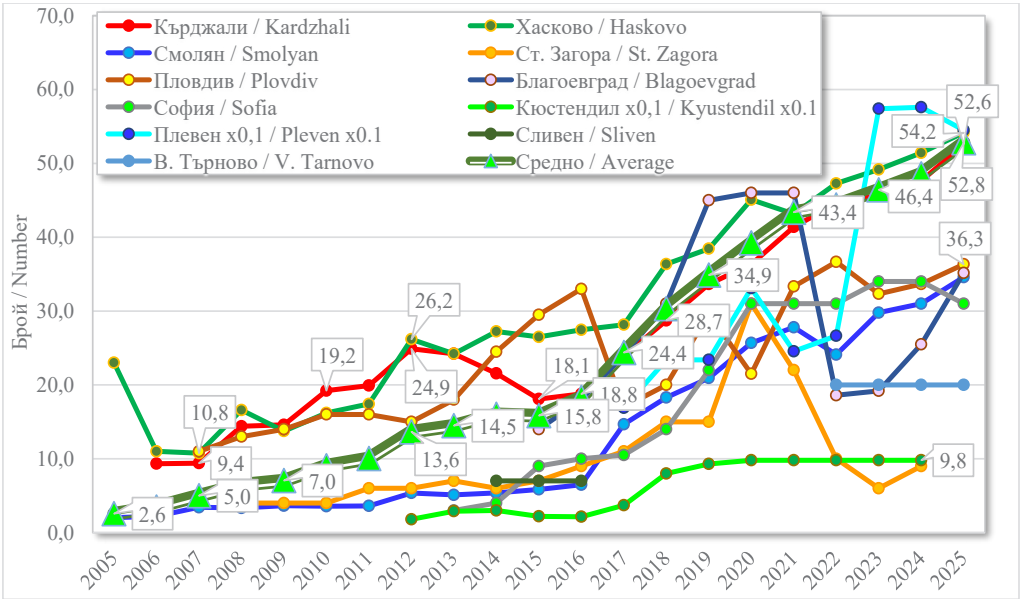
През 2006 г. към асоциацията се присъединяват 2 новосъздадени ферми в община Маджарово, с. Горно Поле, с 10 крави и първите 3 ферми от Кърджалийска област с 23 крави и 5 бика. Междувременно 5 стопани с по една крава от с. Кушла, отпадат от контрол. В края на 2006 г под контрол на асоциацията са 39 стопанства със 125 крави и 9 бика (фигура 1).

През 2009 г. са публикувани първите данни за състоянието на контролираната популация (Nikolov, 2009), от които е видно, че през есента на 2007 г. под селекционен контрол са 194 крави, които са собственост на 43 стопани, включително тези от с. Кушла. От следващите анализи е видно, че от 2007 до 2012 г., броят на животните под селекционен контрол нараства, като увеличението е основно за сметка на собствено възпроизводство на стадата. За периода, броят на фермите нараства с 25.6%, а на кравите – 3.4 пъти (Фигура 1). Средният размер на фермата се увеличава 2.7 пъти (фигура 2).

Една от причините за увеличаване на средния размер е отпадането на значителен брой от малките ферми. Относителният дял на фермите в Смолянска област, където под контрол са лични стопанства с по 1 - 3 крави, намалява с 21.1% (Фигура 3), а относителният дял на животните - с 30.8% (фигура 4). От 2007 до 2011 средният размер на фермата остава на едно ниво- 3.4 – 3.6 броя, а от 2011 до 2012 нараства с 1.8 броя (фигура 2), или общо с 58.8% за целия период.

В същото време, в другите две области от основния ареал, където от самото начало капацитетът на фермите е по - висок, средният размер нараства 2.4 пъти в Хасковска и 2.6 пъти в Кърджалийска област и достига съответно 26.2 и 24.9 броя (фигура 2). Това променя развъдната структура на популацията и през 2012 г., в двете области се контролират 72.9% от общия брой на контролираните животни (фигура 4).

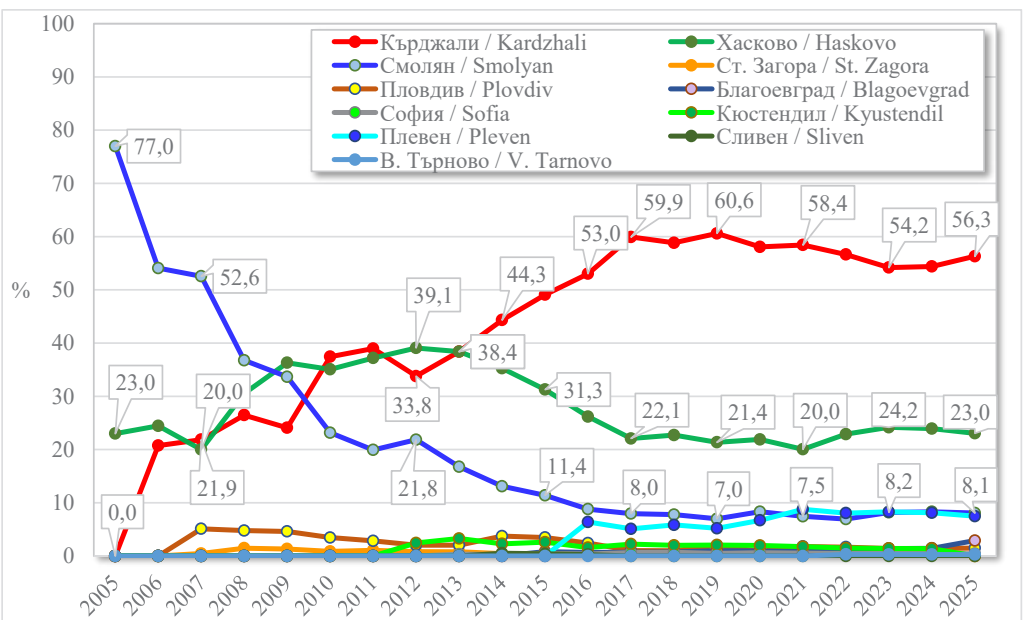
Уедряването на фермите е очакван процес. Nikolov (2009) пише: „…по отношение на

Фигура 2. Динамика на средния размер на фермите под селекционен контрол в отделните области през периода 2005 - 2024

Figure 2. Dynamics of the average size of farms under selection control in the separate regiones during the period 2005 - 2024

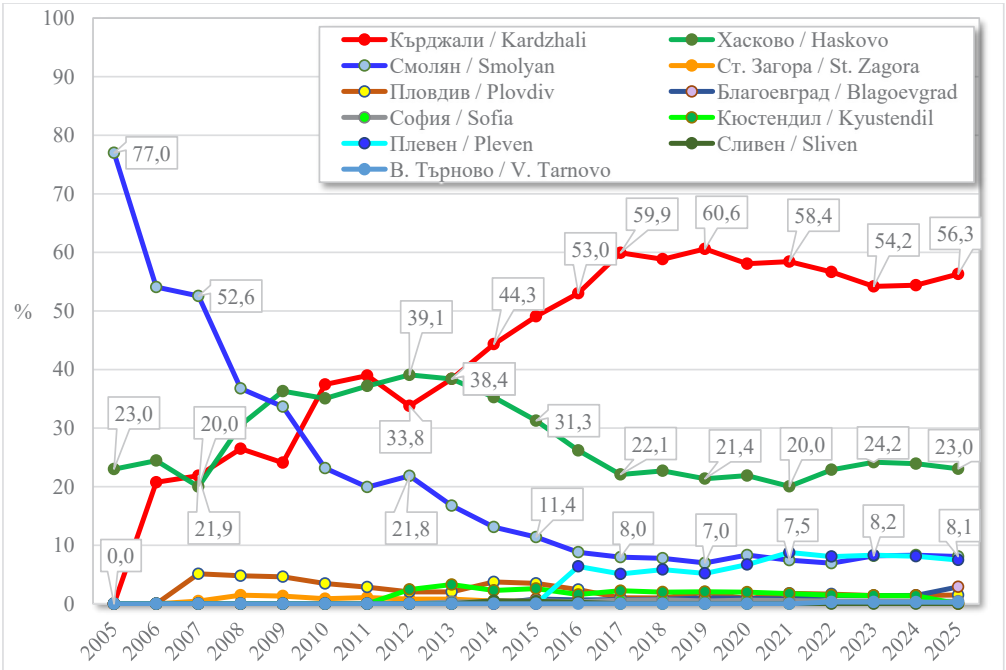
Източник: Собствена изработка на автора
Source: Author' own elaboration

Фигура 3. Динамика на относителния дял на фермите под селекционен контрол от отделните области, спрямо общия брой, през периода 2005 - 2024

Figure 3. Dynamics of the relative share of breeding farms in separated regiones, compared to their total number, during the period 2005 - 2024

Източник: Собствена изработка на автора
Source: Author' own elaboration

Фигура 4. Динамика на относителния дял на говедата в разплодна възраст от отделните области спрямо общия им брой, през периода 2005 - 2024 г.

Figure 4. Dynamics of the relative share of cattle of breeding age from separated regiones, compared to their total number, during the period 2005 - 2024

Източник: Собствена изработка на автора
Source: Author' own elaboration

животните, отглеждани за нуждите на домакинствата. Считаме, че с постепенното подобряване на социално – икономическите условия в Родопите, тази част от популацията ще намалява. По - успешно, породата може да се съхранява при целенасочено отглеждане в по- големи ферми. От контролираните ферми обаче, «исторически» запазени са само тези от района на Джебел, община Баня и ферма контролирана от Асоциацията на Българското родопско говедо и Джерсея. Останалите са създадени по проекти, или за усвояване на субсидии по агроекологичните мерки. Възможността за превръщането на тези ферми в устойчиви стопански субекти е голяма, но ще зависи изцяло от външното финансиране."

Динамиката на стадата потвърждават направената прогноза. От стопанствата в с. Кушла, към началото на 2025 г. са запазени само две, които са уедрени- едното с 10, а другата с 32 крави под селекционен контрол. Тъй като към животните от селото има засилен интерес, на практика отпадналите остават под контрол на асоциацията, вече в други ферми. Междувременно са създадени нови ферми като фермата на фирма „Агрофарз", разположена в Обнова и Славяново – Плевенска област - с 535 крави под контрол, през 2025 г., Българска поляна, община Тополовград- 148 крави, с. Чал, община Крумовград – 123 крави, ЕТ „МАРТА- СКМ" община Симитли– 98.

От 2013 към 2025 г., посочените по- горе тенденции продължават. Броят на фермите под селекционен контрол нараства повече от 2 пъти (226%) (таблица 1).

Увеличението е основно за сметка на Кърджалийска област, където броят на фермите нараства 5.57 пъти. Чувствително, но значително по- ниско, е увеличаването на броя на контролираните ферми в Хасковска област – 2.21 пъти, близко до средното за популацията. В Смолянска област броят на стопан-

Таблица 1. Брой ферми под селекционен контрол, през периода 2013 - 2025 г.
Table 1. Number of farms under breeding control during the period 2013 - 2025.

Област / Region	Година / Year												
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Кърджали / Kardzhali	14	27	46	77	83	82	81	79	79	84	82	81	78
Хасково / Haskovo	14	17	20	26	26	25	25	24	26	32	34	33	31
Смолян / Smolyan	29	32	33	37	18	17	15	16	15	19	19	19	17
Ст. Загора / St. Zagora	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	
Пловдив / Plovdiv	1	2	2	2	2	2	3	2	3	3	3	3	3
Благоевград / Blagoevgrad			1	1	1	1	1	1	1	5	5	4	6
София / Sofia	1	1	1	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1
Кюстендил / Kyustendil	1	1	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	
Плевен / Pleven				1	1	1	1	1	2	2	1	1	1
Сливен / Sliven		1	1	1									
В. Търново / V. Tarnovo										1	1	1	1
Общо / Total	61	82	107	149	136	132	129	126	129	149	149	146	138

Източник: Собствена изработка на автора
Source: Author' own elaboration

ствата намалява с 41.4%. От 29 ферми, под контрол през 2013 г се запазват само 6- 2 в Кушла, една в Смолян, 3 в Две тополи, едната от които е преместена в Пловдивска области. Останалите 12 ферми са включени под контрол през посочения период. В Хасковска и Кърджалийска области до 2025 г., са отпаднали по 3 от ферми, от наличните през 2013 г.

Във фермите извън ареала особена динамика не се наблюдава, но като цяло тези ферми са неустойчиви. Сравнително кратко просъществува ферма в Сливенска област. Значително по- дълго просъществуваха фермите в Старозагорска област, животните от която бяха преместени в Хасковска и в Кюстендилска област, откъдето кравите бяха преместени в Благоевградска. Две от фермите в Пловдивска област се намират в полите на Родопите, с благоприятни за тях условия, животните от третата ферма са от корекционното стадо на Аграрния университет. Подходящи за породата са и условията на фермата в Софийска област, разположена в ниските северни склонове на Стара Планина до село Правешка Лъкавица. В Благоевградска област, през последните 4 години са създадени няколко нови ферми, 3 от които са малки – две с по 6 и една с 8 животни. Една от фермите е по- голяма – с 22 животни а другата е преместената от Кюстендилска област. Фермата в Плевенска област е най- голямата в породата. Създадена е чрез закупуване на животни от различни ферми, главно от Кърджалийска област. Фермата е разположена в равнинна част, разполага с много добра материална база и собствени пасища.

Въпросът за фермите извън основния ареал на автохтонните породи е дискусионен. Считаме, че такива ферми трябва да съществуват, от гледна точка на биосигурността на породата. Въпросът е къде да бъдат разположени тези ферми и колко да бъдат животните в тях. По класификацията на Sturaro et al., (2013), ако 75% от популацията се намира в радиус на 50 km- породата е „уязвима“, в радиус 25 km- „застрашена“, в радиус 12.5 km „критично застрашена“. В предходна наша публикация (Duchev and Nikolov, 2021), при различен начин на групиране на контролираните ферми

констатирахме, че 71 ферми с 57.2% от контролираните крави са разположени в радиус от 24.6 km, а 115 ферми, отглеждащи 81.5% от кравите от контролираната популация, са в кръг с радиус от 45.8 km. По този критерии популацията на РКГ, контролирана от АРМ-ПГ, може да бъде определена по - скоро като застрашена. Наред с високата концентрация, основният ареал на породата е приграничен, което е допълнителен рисков фактор.

Известна сигурност дават фермите извън основния ареал - в Плевенска, Софийска и Великотърновска области, но последните са сравнително малки. Поддържането на тези ферми е от изключително значение за биосигурността на породата, тъй като се намират от северната част на Стара планина - „естествената“ епизоотична бариера между Южна и Северна България. Особено ценна е фермата в Славяново и Обнова (Плевенска област). Тя е изолирана от останалата популация и разполага със значителен брой животни за осигуряване на затворено производство при необходимост. Фермите в Благоевградска област, също могат да се разглеждат като биорезервати, независимо, че са в обсега на основния ареал на породата.

По отношение на броя на животните извън ареала, чрез които да може да се възстанови популацията при евентуално унищожаване в естествения ареал, може да се изхожда от класификацията на породите по степен на застрашеност на FAO (1999). За застрашена от изчезване се счита порода с по- малко от 1000 женски и 20 мъжки индивида в разплодна възраст, а за изчезваща – при по- малко от 100 женски и 5 мъжки. През последните 4 години, в Благоевградска, Кюстендилска, Софийска, Плевенска и Великотърновска област са отглеждани 750-800 крави и 11 - 21 бика, което е по- близко до горната граница. Наред с това, в Генбанката на ИАСРЖ има стокирани 6060 дози семенен материал от 6 бика от породата (https://www.iasrj.eu/).

За разлика от броя на фермите, през периода 2013 – 2025 г., броят на кравите (табл. 2) и биците (табл. 3) се увеличава във всички области, но нарастването е неравномерно.

Таблица 2. Брой крави под селекционен контрол, през периода 2013 - 2025 г.
Table 2. Number of cows under breeding control during the period 2013 - 2025.

Област / Region	Година / Year												
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Кърджали / Kardzhali	316	540	782	1 368	1896	2255	2625	2756	3146	3607	3625	3732	3975
Хасково / Haskovo	324	443	510	688	708	881	937	1048	1086	1466	1621	1647	1630
Смолян / Smolyan	142	162	178	224	250	299	300	395	399	438	543	561	561
Ст. Загора / St. Zagora	7	6	7	9	10	13	14	30	20	10	12	18	
Пловдив / Plovdiv	17	49	58	64	33	38	89	40	94	104	93	96	101
Благоевград / Blagoevgrad			14	17	23	30	45	45	43	90	93	99	208
София / Sofia	3	4	8	9	19	26	21	30	30	30	33	33	30
Кюстендил / Kyustendil	27	29	42	41	73	80	93	98	98	98	98	98	
Плевен / Pleven				169	164	229	229	326	477	516	567	567	534
Сливен / Sliven		6	6	6									
В. Търново / V. Tarnovo										20	20	20	20
Общо / Total	836	1239	1605	2595	3176	3851	4353	4768	5393	6379	6705	6871	7059

Източник: Собствена изработка на автора
Source: Author' own elaboration

Таблица 3. Брой бици под селекционен контрол, през периода 2013 - 2025 г.
Table 3. Number of bulls under breeding control during the period 2013 - 2025.

Област / Region	Година / Year												
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Кърджали / Kardzhali	23	42	50	78	91	100	101	114	124	138	123	126	127
Хасково / Haskovo	15	20	20	26	24	28	24	34	36	47	51	50	49
Смолян / Smolyan	6	10	15	16	14	12	14	16	18	20	23	28	27
Ст. Загора / St. Zagora					1	2	1	1	2			0	
Пловдив / Plovdiv	1		1	2	1	2		3	6	6	4	5	8
Благоевград / Blagoevgrad				1	1	1		1	3	3	3	3	3
София / Sofia			1	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1
Кюстендил / Kyustendil	2	1	2	2	1							0	
Плевен / Pleven				5	5	5	5	5	14	17	7	9	11
Сливен / Sliven		1	1	1									
В. Търново / V. Tarnovo										0			
Общо / Total	47	74	90	132	140	152	146	175	204	232	212	222	226

Източник: Собствена изработка на автора
Source: Author' own elaboration

Най - съществена е динамиката през периода 2013 – 2017 г. През този период, кравите под селекционен контрол в Кърджалийска област нарастват 6.0 пъти, в Хасковска – 2.2 пъти, а в Смолянска – 1.8 пъти. Динамиката при биците е по – слаба и малко по - различна от тази при кравите (таблица 3), но броят им е малък и слабо влияе върху развъдната структура на популацията. Нарастването е 4.0, 1.6 и 2.3 пъти, съответно за трите области. На практика, окончателната развъдна структура на контролираната популация се формира през 2017 г., след която, независимо от нарастването на броя на фермите и животните, съотношението между областите остава сравнително постоянно (фигури 3 и 4). Относителният дял на фермите в Кърджалийска област е в диапазон от 7.4% (55,4-62.8%), в Хасковска- 3.6% (19.2 - 22.8%), а в Смолянска – 1.6% (11.6 – 13.2%) (Фигура, 3). Относителният дял на животните в разплодна възраст е съответно в диапазони 6.4% (54.2 – 60.6%), 4.2% (20.0 – 24.2%) и 1.2% (7.0 – 8.2%) (Фигура 2), съответно за трите области. Делът на останалите ферми е от 6 до 8 %, а на животните в тях- от 10 до 13%.

На фона на практически постоянния брой на фермите след 2017 г. (табл.1), в рамките на отделните години движението е съществено. От 2019 до 2025 г. развъдната организация са напуснали 38 фермери с 1160 животни. През първите две години - 2019-2020 отпадат 8 малки ферми с 119 животни, а през следващите две - 19 ферми, с 891 крави в основно стадо.

Причините са две необмислени административни изисквания. Първото е свързано с промени от 2017 г. на Наредба 3 на МЗХ „За условията и реда за прилагане на схемите за директни плащания“. По мерките за подпомагане на крави под селекционен контрол, се въвежда изискване за отглеждат на не по- малко от 20 крави от една порода. Ограничението първоначално е замислено само за комерсиалните породи, където селекцията в малките стада на практика е безсмислена. С наредбата обаче, специфична мярка за автохтонните породи не се въвежда и фермерите трябва да изпълняват изискванията за комерсиалните.

Втората, по - съществена причина, е промяна в чл. 137 от Закона за ветеринарно- медицинската дейност и редактираната на тази основа Наредба 44 на МЗХ. С промените, които встъпват от 2020 г., стопанствата с над 9 едри преживни животини, трябва да се регистрират като ферми, за които важат условията за индустриална ферма. Изискванията са непосилни за част от фермите и те не получават регистрация, без която не могат да кандидатстват за каквото и да е подпомагане.

Намаляването на броя на фермите през периода 2017 - 2021 г. – с 13.4%, същевременно увеличаването на броя на животните с 205%, а на средния размер на стадата с 32% (237%) (фигура 1), показва, че животните от ликвидираните ферми са пренасочени към съществуващите. Това е добър атестат за работата на АРМПГ и демонстрира ролята на развъдните организации за съхраняването на генетичните ресурси.

Уедряването на фермите има известен положителен ефект. На практика това е възраждане на фермерство у нас, което се превръща в източник на доходи. По - едрите ферми са икономически и социално по- устойчиви. От фигура 2 е видно, че от 2005 до 2020 г. на всеки 5 години, средният размер на фермите на практика се удвоява. По - значително нарастване на средния брой на контролираните животни се отчита през 2006 г. – с 35.05, 2007 г. - с 44.4%, 2012 г. - с 36.0%; 2017 г. - с 33.2%.

Наред с положителните страни, уедряването има съществен недостатък, с неясни последствия за породата. Родопското късорого говедо е порода за мляко с висока относителна млечност и съдържание на хранителни вещества в малкото (Nikolov and Gadzhev, 2011; Gadzhev and Nikolov, 2017). В момента обаче, с търговска цел, мляко се получава само в няколко ферми. Кравите се отглеждат единствено като кърмачки, което не е свойствено за породата. Работата с автохтонните породи трябва да е насочена не само към съхраняване на породата, но и към запазване на основните ѝ биологични и стопански качества. Налице е потребност от разработване на мерки за допълнително стимулиране на фермите, в които животните се използват за производство на мляко. Подобни опасения относно това дали гените, свързани с определени признаци, ще бъдат загубени, ако животните не се отглеждат в традиционна форма на производство при съхраняване на местните породи във Финландия изразяват Ovaska et al. (2021).

От фигура 1 е видно, че увеличаването на броя на животните под селекционен контрол е повече или по - малко „скачкообразно“, и отново е свързано с административни мерки. Първото по - значително увеличение, е в периода 2006 - 2007 г. То е свързано с прилагане на първата мярка за подпомагане на животните от породата, по програма САПАРД. Наредбата за подпомагане е обнародвана през 2006 г. и през 2007 броят на контролираните животни нараства с 60.5%, спрямо предходната. Забавянето на подпомагането (първите средства се получават през 2008 г.) (Nikolov, 2015), води до известно разколебаване. От 2009 г. започва прилагането на втората мярка за подпомагане - „Агроекологични плащания” от Програма за развитие на селските райони за периода 2007 - 2013 г., и през 2010 г. броят на кравите, под селекционен контрол нараства с 52.2%, спрямо 2009 г.

Посоченото показва значението на подпомагането за съхраняване на автохтонните породи и намаляването на броя на животните при неговото отсъствие, поради невъзможността за конкуренция с комерсиалните породи. За последното говори фактът, че въпреки допълнителното субсидиране, породата не се разпространява извън естествения ареала. Към 2025 г. 91.3% от фермите и 87.4% от животните под селекционен контрол се отглеждат в планинските и предпланинските части на Кърджалийска, Смолянска и Хасковска области. Останалите ферми, с изключени на фермата в Плевенска област, също се намират в планинската и предпланинската част на Родопите, Пирин, Рила и Стара планина. Това са най- бедните от към природни дадености за земеделие части в страната.

Следващото по- значително нарастване на контролираната популация е от 2015 към 2016 г. През 2016 година е публикуван Регламент 2016/1012 на ЕС. С него се отменят единните за ЕС прагове за застрашеност на породите, който за говедата е 7500 женски животни в разплодна възраст и се въвеждат национални прагове. В изпълнение на Регламента, у нас е разработена и през 2019 г. влиза в сила „Методика за определяне на прага на застрашените породи“ (Nikolov and Duchev, 2022), с която прагът за говедата е завишен на 12500 крави. РКГ се контролира от две развъдни организации и по решение на членовете им този праг не се надвишава. За АРМПГ прагът е 8000 крави.

Административното ограничаване на размера на популациите на автохтонните породи до прага на застрашеност, което е масова практика у нас, не се приема еднозначно. Основната причина е допълнителното подпомагане по агроекологичните мерки. Работата с автохтонните породи у нас, за този почти четвърт век и направеният по - горе анализ показва, че на този етап, подход е правилен. Отпадането на допълнителното подпомагане ще доведе до масово ликвидиране на животни и ще върне ситуацията от преди 25 години. Според проучване сред финландски фермери (Ovaska et al., 2021), финансовите стимули играят жизненоважна роля за отглеждането на местни породи в страната.

За намаляване на зависимостта от субсидирането, чието бъдеще става все по проблематично, е необходимо да се предприемат няколко спешни стъпки. Първата, за РКГ, пък и за останалите местните породи, е на основата на специфичните им продуктивни качества да се разработят уникални породно и географски защитени продукти, които несъмнено ще имат по – висока добавена стойност. Продуктите от местните преживни животни са с повисока биологична пълноценност, тъй като се произвеждат при използване на естествените за вида, основно обемисти фуражи, без или с нищожни количества концентриран фураж. Те имат здравословен характер, защото при производството им не се използвате стимулатори - хормони, ензими и т.н., а поради високата устойчивост на животните, антибиотици или други лекарствени препарати се използват в изключителни случаи. За разработване и защитата на подобни продукти обаче, вероятно ще е необходим по - продължителен период от време. Chilla et al. (2020) посочват, че като цяло защитата на произхода стабилизира и подкрепя „икономическата траектория“ на продукта, но икономическите ефекти варират значително, а ценовите и търговските не са автоматични и се различават по интензитет.

Друга възможност е развитието на агротуризъм, с предлагане на продукти от РКГ, подобно на опита на други страни (Prpić et al., 2022).

Трета възможност за повишаване на интереса към автохтонната порода е повишаване на продуктивността. Това може да стане след излизане от границите на застрашеност. В този случай, подпомагането на породата не трябва да спира. Разумният подход би бил породата да бъде разделена на две нива - нуклеусово (консервационно), с размер до границата на застрашеност и селекционирана част. В нуклеусовото ядро, работата ще продължи изключително и само по методите, допустими за съхраняване на генофонда - чистопородно развъждане, панмиксия, стабилизиращ отбор по белезите, осигуряващи типичността и преживяемостта на породата. В селекционираната част може да се прилагат различни подходи: прогресивен отбор или кръстосване за създаване на нова порода с по - висока продуктивност в конкретните агро - екологични условия; промишлено кръстосване с месодайни породи за подобряване на месодайните качества на телетата. Такъв подход ще разреши проблемът със задържане на развитието на автохтонните породи до границите на застрашеност. Посочените възможности са заложени в последната редакция на Развъдната програма за Родопското късорого говедо (Nikolov and Nikolov, 2021).

До настоящия етап, прогресивен отбор при РКГ не е воден. В отделни стада, обособени групи крави, които не са определени за разплод, са кръстосвани с бици от породите Абердин Ангус и Гаскон. Резултатите от кръстосването за стокови цели – угояване на приплодите, са много добри. Опитите обаче, да се оставят за разплод юници F1, на този етап са безрезултатни, поради невъзможност за адаптиране към условията на отглеждане във фермите, в които е приложено кръстосването.

ИЗВОДИ

Развъдната дейност в съчетание с националните мерки за опазване на автохтонните породи през последните 25 години, е довела до стабилизиране на развъдния статус на Родопското късорого говедо. Броят на контролираната от АРМПГ популация е нараснал от 68 крави, отглеждани в 37 домакинства, до 7059 крави в 138 ферми. Средният размер на фермите се е увеличил от 2.6 до през 2005 г., до 52.8 – през 2025 г. Породата е с ясно изградена развъдна структура, която през последните 10 години е относително стабилна. 97.8% от фермите и 91.8% от животните се отглеждат в естествения ареал на породата - планинските и предпланинските части на Южна България – от Рила и Пирин до Сакар планина. За осигуряване на биосигурност на породата, поради високата концентрация в естествения ареал, се поддържат 9 ферми със 792 крави (11.2% от общия брой), отдалечени от основния масив на 180-240 km. Допълнителното субсидиране на породата е важно за съхраняването ѝ . За осигуряване на по - висока икономическа стабилност на фермите е необходимо разработване на породно и географски защитени продукти. Друга възможност е промишлено кръстосване на кравите извън племенното ядро с бици от месодайни породи. Животните от контролираната популация не се използват по основното им предназначение – производство на мляко и млечни продукти. За връщане на породата към първоначалното ѝ използване е необходимо разработване на допълнителни стимули за пренасочване на фермерите.

Конфликт на интереси – няма.

ЛИТЕРАТУРА

ARMAPB - Association for Breeding of Local-Autochthonous Breeds in Bulgaria (2004). Breeding Programs (collection). FBZ Bioselena, 85. ISBN 954-9391-03-5 (Bg).

Chilla, T., Fink, B., Balling, R., Reitmeier, S. & Schober, K. (2020). The EU food label 'Protected Geographical Indication': economic implications and their spatial dimension. *Sustainability, 12*(14), 5503. https://doi.org/10.3390/su12145503.

Cruz Moriana, V., Mancilla-Leytón, J. M., Mena, Y. & Ruiz Morales, F. D. A. (2024). Identification of the Multifunctionality of Andalusian Autochthonous Pastoral Livestock Breeds at the Farm Level. *Agriculture,14*(4), 558.

Dimitrov, T. (2011). Introduction. In: *Livestock Breeds in the Republic of Bulgaria*. Editor in Chief Assoc Prof. Vassil Nikolov, Ph.D., *EASRAB*, Sofia, 1 - 2. ISSN 1314-538X (Bg).

Duchev, Z. & Nikolov, S. (2021). Estimation of the Geographic Concentration of a Breed Kept in Multiple Herds – The Rhodope Shorthorn Cattle. *Proceedings of Scientific Conference with International Participation „Animal Science - Challenges and Innovations", 1 – 3 November 2023*, Sofia, 136 - 140. eISBN 978-619-92591-1-5.

FAO (1999). The Global Strategy for the Management of Farm Animal Genetic Resources. Executive Brief. Rome, 43.

FAO (2007). The State of the World's Animal Genetic Resources for Food andAgriculture. Edited by Barbara Rischkowsky & Dafydd Pilling, Rome, 512.

FAO (2024). Delivering on the Kunming-Montreal Global Biodiversity Framework through agrifood systems. Rome, 42. https://openknowledge.fao.org/handle/20.500.14283/cd2893en.

FAO (2025). https://www.fao.org/biodiversity/en.

Gadzhev, D. & Nikolov, V. (2017). Study on milk productivity for the first lactation of Rhodope Shorthorn cattle. *Proceedings of the Scientific Conference with international participation "Animal Science - Challenges and Innovations", 1 - 3 November 2017*, Sofia, 324 - 331 (Bg).

Gantner, V., Kuterovac, K., Samardžija, M., Steiner, Z., Gantner, R. & Potočnik, K. (2025). Potential

anticancer effect of milk from the indigenous Croatian breed of Buša cows . *Veterinarski arhiv*, *95*(2), 173 – 186 (Cr).

Gorinov, Y. & Lidji, K. (2013). Monitoring investigations in process of keeping inBulgarian grey cattle exit risk area of breeding, *Agricultural Sciences*, *V*(13), 97 - 100 (Bg).

Hinkovski, T., Makaveev, Ts. & Danchev, Y. (1984). Local domestic animals, *Zemizdat*, 154 (Bg). Sofia.

Hlebarov, G. (1930) The Brachycerean Cattle in the Rhodope Mountains. *Artist,* 102 (Bg) Sofia.

Hristov, P., Sirakova, D., Mitkov, I., Spassov, N. & Radoslavov, G. (2018). Balkan brachicerous cattle - the first domesticated cattle in Europe. M*itochondrial DNA Part A*, *29*(1), 56 - 61.

KMGBF (2025) https://www.cbd.int/gbf.

Maletic, Z. (2021). Autochthonous breeds of domestic animals and conservation measures. *AGROFOR International Journal*, *6*(1), 127 – 134.

Malinova, R. & Nikolov, V. (2013). Population and reproductive status of the controlled part of the Rhodope Shorthorn cattle breed. *Agrarian Sciences*, *5*(13), 107 - 111 (Bg).

Miškulin, N. (2020). Economical efficiency of protection and profitability of the autochthonous pasmine cattle bush u Lici. Doctoral dissertation, Zagreb. https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:204:714178.(Ekonomska učinkovitost zaštite i isplativost uzgoja autohtone pasmine goveda buša u Lici. Doctoral dissertation, Zagreb. https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:204:714178) (Cr).

Nikolov, V. & Duchev, Zh. (2022). A methodology for assessment of the risk status of the breeds in Republic of Bulgaria. *Bulg. J. Agric. Sci., 28(Supplement 1)*, 5 – 13.

Nikolov, V. & Gadzhev, D. (2011). Age dynamics of milk productivity in Rhodope Shorthorn cattle. *Journal of Mountain Agriculture on the Balkans*, *14*(6), 1171 - 1182 (Bg).

Nikolov, V. (2008). In situ conservation of the Rhodopean Shorthorn cattle. *Jubilee scientific conference with international participation "80 years of agricultural science in the Rhodopes", Smolyan, 25-26 September 2008*, Proceedings, Agricultural Academy, Sofia, 21 - 27 (Bg).

Nikolov, V. (2009). Origin, status and development trends of the controlled population of the Rhodopean Shorthorn cattle. *Journal of Mountain Agriculture on the Balkans*, *12*(5), 911 - 921 (Bg).

Nikolov, V. (2011) The role of the Executive Agency for Selection and Reproduction in animal breeding, organization, management and conservation of genetic resources. In: *Livestock Breeds in the Republic of Bulgaria*. Editor in Chief Assoc Prof. Vassil Nikolov, Ph.D., *EASRAB*, Sofia, 3 - 6. ISSN 1314-538X (Bg).

Nikolov, V. (2012). Rhodope Brachycerus cattle. *Academic Publishing House of the Agricultural University*, 186 (Bg). ISBN 978-954-517-142-0.

Nikolov, V. (2015). Review of the specific measures for support of the autochthonous breeds in Bulgaria. *Journal of Central European Agriculture*, *16*(2), 38 – 46.

Nikolov, V. & Nikolov, S. (2021). Breeding program for the Rhodope Shorhorn cattle. *ARMPG*, 110 (Bg).

Ovaska, U., Bläuer, A., Kroløkke, C., Kjetså, M., Kantanen, J. & Honkatukia, M. (2021). The conservation of native domestic animal breeds in Nordic countries: From genetic resources to cultural heritage and good governance. *Animals*, *11*(9), 2730 https://doi.org/10.3390/ani11092730.

Perišić, V., Stevanovic, I. & Perišić, V. (2024). The importance of small farms in preserving of autohtonius races. In: *Book of proceedings 2nd International Scientific Conference" Global Challenges through the Prism of Rural Development in the Sector of Agriculture and Tourism"(GIRR 2024), 10 May 2024*, Šabac, Serbia, 61 - 69. Šabac: Academy of Applied Studies.

Prpić, Z., Mesić, Ž., Škreblin, N., Ljoljić, D. B., Ugarković, N. K. & Konjačić, M. (2022). Possibilities of breeding sub-Mediterranean goats for the needs of agritourism-an example of indigenous Croatian goat breeds. *AgroLife scientific journal*, *11*(1). https://doi.org/10.17930/AGL2022122.

Savov, T. & Totev, S. (1954). Breed distribution of cattle, sheep and pigs in Bulgaria, BAS (works of the Institute of Animal Husbandry), 81 (Bg).

Senczuk, G., Mastrangelo, S., Ajmone-Marsan, P., Becskei, Z., Colangelo, P., Colli, L., Ferretti, L., Karsli T., Lancioni H., Lasagna E., Marletta D., Persichilli C., Portolano B., Sarti F. M., Ciani E. & Pilla, F. (2021). On the origin and diversification of Podolian cattle breeds: testing scenarios of European colonization using genome-wide SNP data. *Genetics Selection Evolution*, *53*(1), 48.

Stoyanov, B. & Nikolov, V. (2004). Study on the exterior of the Rhodope Shorthorn cattle. I Exterior measurements. *Animal Science*, *4*, 46 - 51 (Bg).

Sturaro, E., Kompan, D., Alderson, L. & Ligda, Ch. (2013): Assessment of breeds risk status by investigating their geographic distribution. *Agricultural Sciences*, *5*(13), 147 - 150.

Trailović, R. & Savić, M. (2021). Preservation of autochthonous animal breeds through sustainable production and ambiental protection. *Treći simpozijum Zaštita agrobiodiverziteta i očuvanje autohtonih rasa domaćih životinja, Dimitrovgrad, 25-27. jun 2021*, 169 - 180.

Tsonev, P. & Vassilev, A. (1962). The Rhodope Shorthorn cattle and results of its crossing with the Sofia brown cattle, *Zemizdat*, 124 (Bg). Sofia.

https://www.iasrj.eu/.

Received: **October 25, 2025**; *Approved*: **November 29, 2025; *Published:*** **December, 2025**